

Kauno bernardinų vienuolyno ir Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios statinių kompleksas (UK 824)

Kauno bernardinų vienuolyno (UK 22350)

REFEKTORIAUS SKLIAUTŲ SIENŲ TAPYBOS

ISTORINIAI IR MENOTYRINIAI TYRIMAI

ISTORINIAI TYRIMAI

Refektorius (lot. *refectorius* – pastiprinantis, gaivinantis) turi ypatingą reikšmę vienuolyno gyvenime – tai vienuolyno valgomas. Tačiau jame stiprinamasi ne tik fiziniu, bet ir dvasiniu maistu, nes čia bendruomenė susirenka bendram pabuvimui, šventėms, iškilmėms ir gedului, čia priimami garbingiausi svečiai. Prieš kiekvieną valgymą nuo specialios tribūnos būdavo skaitomos ištraukos iš Šventojo Rašto ir kitų vienuolijai svarbių dvasinių skaitinių, kurie laikyti atskiroje spintoje. Tai svarbi vienuoliškojo gyvenimo ir bendruomeninės maldos dalis.

Refektorius nuo viduramžių būdavo įrengiamas priešingoje nei bažnyčia kluatro pusėje, pietinėje, šviesiausioje ir šilčiausioje dalyje. Tradiciškai tai stačiakampė patalpa, dažniausiai dengta skliautu ir dekoruota sienų tapyba. Tai buvo didžiausia ir puošniausia konvento patalpa po pačios šventovės.¹

Kauno Šv. Jurgio Kankinio bernardinų vienuolyne, sumūrytame XV a. pab.–XVI a. pr., refektorius išdėstytas tradiciškai – pietvakariniame kluatro kampe. Tai šviesiausia, šilčiausia ir didžiausia konvento patalpa (po bažnyčios). Erdvias patalpas apšviečia du langai vakarinėje ir trys – pietinėje pusėje (il. 5). Iš rytinės pusės prie jos glaudžiasi puošni vienuolyno priemenė. Su šiaurinėje pusėje esančia gretima virtuvės patalpa refektorių jungė anga sienoje, per kurią buvo patiekiamas maistas.

Kaip parodė 2017 m. lapkritį atlikti archeologiniai tyrimai, **gotikos** laikais patalpa buvo šildoma požemine hipokausto tipo krosnimi, kurios liekanos atrastos patalpos šiaurės rytiniame kampe. Taip pat patalpos centre atkastas XV–XVI a. riba datuotinos aštuoniakampės kolonos pagrindas ant kvadratinio pamato (il. 4).² Tai atskleidė, kad gotikos laikais refektoriaus centre, priešais vidurinį langą, stovėjo aštuoniakampis, iš plytų sumūrytas gotikinis piliorius, kuris laikė plokščią medinę sijinę perdangą. Sugretinus su istoriniais duomenimis galime teigti, kad jie sudegė 1603 m. birželio 10 d. mieste kilus gaisrui, kai Bernardinų „šventovė ir vienuolynas visas to įvykio buvo sunaikintas, išskyrus zakristiją ir vienuolių chorą“³.

Archeologiniams ir architektūros tyrimams antrina rašytiniai šaltiniai, kuriuose teigiama, kad mūriniai skliautai vienuolyne buvo suskliausti tik po pirmojo, t. y. **po 1603 m. gaisro**: „prieš tai vienuolyne skliautų nebuvo, tik sijos, suskliautė po to [gaisro]“.⁴ Šių pirmųjų mūrinių, po 1603 m. gaisro suskliaustų skliautų pėdos taip pat rastos 2017 m. archeologinių kasinėjimų metu – atkasti septyni iš aštuonių „skliauto piliastrai buvo priglausti ir apatinėje dalyje nesurišti su patalpos pietine ir šiaurine sienomis ir buvusiais pamatais“ (il. 4).⁵ Pėdų pamatų vieta daugmaž sutampa su dabartinių skliautų pėdų vieta, tik senieji pilioriai buvo gerokai stambesni, giliai įsiterpę į patalpą.

Tačiau šiuos pirmuosius mūrinius skliautus taip pat pražudė ugnis – antrasis gaisras: „tarsi Dievo bausmė Viešpaties metais **1624** penktadienį po Kristaus Kūno oktavos [birželio 3 d.] vidudienį, gvardijonu esant

¹ Dailės žodynas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 355.

² Balčiūnas, Dainius; Žalnierius, Algirdas. Bernardinų vienuolyno refektoriumas ir Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios tvora // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017 metais. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2018, p. 247–254, 8 pav. <https://www.atl.lt/2017/247-254.pdf>.

³ Archivum Loci Caunensis ad Sanctum Georgium Ordinis S. Francisci de Obseruantia post susceptionem Anno Dni, 1471–1833 m. – VUB RS F 4 (A 316)–38883, p. 58.

⁴ Archivum, p. 58.

⁵ Balčiūnas, Žalnierius, p. 250.

garbingajam tėvui Baltramiejui Žukui, iš kamino žiežirbos taip įsisiautėjo, kad visą vienuolyną ir bažnyčią sudegino. Nuo šio gaisro didžioji miesto dalis buvo sunaikinta, o bažnyčia taip sugriauta, kad ne tik skliautai sugriuvo, bet ir kolonos nuo pamatų nugriuvo [...]. Aukščiausias Viešpats tenukreipia panašius dalykus ateityje nuo mūsų.“⁶ Sugretinus archyvinių šaltinių informaciją su archeologiniais ir architektūros tyrimais tenka konstatuoti, kad iki mūsų dienų išlikę refektoriaus skliautai yra sumūryti po antrojo, 1624 m. gaisro. Šių skliautų pastatymo laikas sutampa su antruoju bandymu įkurti savarankišką Lietuvos Mažesniųjų brolių observantų provinciją, kuri gyvavo vos 1627–1630 m. ir tuoj vėl buvo prijungta prie naujai įkurtos Mažosios Lenkijos provincijos.⁷

Skliautai yra cilindriniai tinkliniai, su liunetėmis, puošti dekoratyvinėmis stiuko nerviūromis, skliauto plokštumą skaidančiomis į geometrines formas – stačiakampius ir trikampius. Ne plytų, bet stiuko nerviūros mūsų kraštuose yra labiau būdingos ne amžiaus pradžios, bet būtent XVII a. II ketvirčio architektūrai.⁸ Nerviūrų pjūvis – trimis pakopomis siaurėjantis trikampis. Sienų tapybos pirmasis sluoksnis yra vienalaikis su skliautais, t. y. datuotinas **XVII a. II ketvirčiu** (žr. toliau). Apskritai, nė viename iš rašytinių šaltinių refektoriaus sienų tapyba nėra paminėta.

Kauno bernardinų konventas, kaip ir visas kraštas, stipriai nukentėjo nuo Tvano – 1655–1661 m. Maskvos ir švedų kariuomenės siautėjimų. Nespėjus atsigauti „po niekingųjų žiauruolių maskviečių“ sugriovimų, **1668 m.** liepos 29 d. bažnyčią ir vienuolyno stogą sudegino trečiasis, paskutinis gaisras.⁹ Refektorius šio gaisro metu nebuvo sunaikintas, bet galėjo aprūkti, be to, vis dar buvo neatnaujintas po Maskvos nuniokojimų. Kauno bernardinų konvento kronikoje minima, kad **1669 m.** „refektorius iš vidaus pataisytas ir išbalintas, kuriame 5 langai, o kiekviename lange 4 ketvirčiai, su varpeliu, ir su stalais ir spintelėmis, ir kitko jame dabar yra, nes prieš tai visai tuščias buvo, kainuoja su viskuo 100 zlotų.“¹⁰ Taigi, sienų tapyba turėjo būti uždažyta jau 1669 m. remonto metu balinant sienas.

XVIII a. bėgyje konventą didesnės nelaimės aplenkė, tačiau iš šio laikotarpio trūksta ir šaltinių. Minima tik, kad gvardijono Jono Medekšos rūpesčiu 1760 m. refektoriuje, kaip ir kitose patalpose, buvo įstatyti nauji langai.¹¹ Reikia manyti, tuo pačiu refektorius galėjo būti remontuojamas arba perdažomas.

XIX amžius Šv. Jurgio konventui buvo sudėtingas. Senąją ramią konvento gyvenimo sanklodą dar atspindi 1804 m. inventorių. Jame refektorius atskirai neaprašytas, tačiau paminėti jame stovėję 5 mediniai stalai, 5 taburetės, 7 geresnės ir prastesnės staltiesės.¹²

1812 m. birželio 24 (12) d. miestą ir konventą užėmus Napoleono kariuomenei, refektoriuje jie įkūrė karcerį, kur laikė Kaune į nelaisvę paimtus rusus – „būta iki 800 atvartų rusų kariškių“.¹³ Tų pačių metų gruodžio 11–14 d. (lapkričio 28 – gruodžio 1 d.) atsitraukus prancūzams, vienuolyną užėmė Rusijos

⁶ Archivum, p. 58–59.

⁷ Gidžiūnas, Viktoras, OFM. Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV–XVI a. // LKMA Suvažiavimo darbai. 1982. T. 9, p. 37.

⁸ Pasak architektės-restauratorės Astos Prikockienės ir prof. dr. Vytauto Levandausko, stiuko nerviūros bene anksčiausiai panaudotos Vilniaus Šv. Mykolo Arkangelo bernardinų bažnyčios skliautuose (užbaigta 1623 m.), taip pat matomos Kauno Švč. Trejybės, Veliunos bažnyčiose, sumūrytose XVII a. II ketvirtyje. Suskliautus skliautus, refektoriaus gotikinių langų viršutiniai segmentai užsidengė, todėl sumažėjo langų angos ir pakito jų forma. Kiek sumažėjo langai, gerai matoma vienuolyno fasade.

⁹ Šinkūnaitė, Laima; Valinčiūtė-Varnė, Rima. Kauno Šv. Jurgio Kankinio pranciškonų observantų konventas. Praeities vizija. Vilnius: Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos Šv. Kazimiero provincija, 2018, p. 71–72.

¹⁰ „Eodem Anno [1669] Refektarz wężnątrz poprawiony y wybielony, wktorym okien 5. a wkazdym oknie 4 Quatery, zedzwonkiem y z stołami y szafkami, y cokolwiek wnim teras iest, bo przedtym cale pusty był, kosztuie zewsztytkim zlotych 100.“ Archivum, p. 156.

¹¹ „Item okna nowe w celi Gwardianskiei, Refektarza, Infirmaryi, [Xto] Lektorow, w Deffinitorskiey, Kurytarzach gurzech y po innych Officinach. Idem qui supra [visa pastraipa užbraukta]“. Archivum, p. 206.

¹² Kauno bernardinų bažnyčios ir vienuolyno 1804 m. vizitacija – KAKA B. 142, l. 842.

¹³ Pugačiauskas, Virgilijus. Prancūzmetis Kaune // Kauno istorijos metraštis. 2011. T. 11, p. 243.

imperijos kariuomenė, kuri konvente įrengė lazaretą. 1813 m. liepos mėnesį atliktas paviršutiniškas vienuolyno remontas ir įkurtas laikinosios ligoninės III skyrius su 17 palatų. Nuniokoti pastatai vienuoliams gražinti tik 1816 m.¹⁴ Per kitus porą metų spėta tik apsikuopti ir pradėti tvarkytis.¹⁵

1818 m. refektoriuje minimas varinis varpelis.¹⁶ 1820 m. vizitacijoje patikslinta, kad trys špižiniai varpeliai yra prie trijų durų: bažnyčios, vartų ir refektoriaus. Pati refektoriaus patalpa vėl detaliau aprašyta: į ją iš gretimo sandėlio (buvusios priemenės) vedė staliaus darbo durys ant geležinių kablių ir vyrių. Refektoriaus grindys išklotos plytomis, buvo penki langai, lubos mūrinės skliautinės.¹⁷ 1830 m. vizitacijos aprašas dar detalesnis. Iš jo sužinome, kad durys dvivėrės, su vidine spyna, refektoriuje stovėjo švediška koklių krosnis, tie penki langai vidutinio dydžio, pustrėčios uolekties pločio ir trijų – aukščio, su dvigubomis dažytomis langinėmis. Už stalų buvo du mediniai skydai su tapytais ordino steigėjų atvaizdais. Refektoriaus gilumoje ant sienos kabėjo didelis drožėjo darbo Nukryžiuotasis. Refektorių su gretima virtuve jungė medinės durelės, per kurias buvo patiekiamas maistas.¹⁸ Bendras konvento aprašymas rodė, kad vienuolynas pamažu grįžo prie įprastinio gyvenimo tėkmės, greičiausiai būtent šiuo metu jis vėl buvo ištapytas (II sienų tapybos etapas, žr. toliau).

Tačiau konvento vėl laukė praradimai. 1842 m. caras Nikolajus I ėmėsi kardinalių reformų Katalikų Bažnyčios atžvilgiu, greta kurių skaudžiausi – legacijos lėšų nusavinimas į valstybės išdą. Kauno konventas buvo priskirtas neetatiniams vienuolynams, vienuoliams paskiriant 40 rublių į metus išlaikymui ir draudžiant priimti naujus narius,¹⁹ taip konventą pasmerkiant lėtai agonijai ir neišvengiamam uždarymui.

1845 m. vasario mėnesį dalis bernardinų vienuolyno (refektorius?) buvo užimtas kalėjimo patalpoms. Kiek laiko jis čia buvo, tiksliai nežinoma, tačiau 1848 m. vasario 27 d. informuojama, kad „kaliniai iš vienuolyno iškraustyti ir vienuolynas niekieno neužimtas“.²⁰ Bet jau tų pačių metų birželio 1 d. generalgubernatoriaus įsakymu dalis vienuolyno – refektorius ir svirnas užimti ceikhauzui – ginklų sandėliui, kuris čia liko nepaisant gvardijono protestų.²¹

1850 m. gegužės 23 d. važiuodamas per Kauną, Rusijos imperatorius Nikolajus I atkreipė dėmesį į vaizdingoje vietoje įsikūrusį Bernardinų konventą ir, patariamasis generalgubernatoriaus Iljos Bibikovo, nutarė jį panaikinti, o vienuolyno patalpas atiduoti gubernijos gimnazijai. Tų pačių metų birželio 5 d. imperatorius Nikolajus I pasirašė dekretą dėl konvento panaikinimo.²² Paaškęjus, kad patalpos gimnazijai nėra tinkamos, vienuolyno pastatai perduoti Kauno miesto dūmai, bažnyčia – Kauno gimnazijos kapelionui.²³ Likę be šeimininko pastatai nyko, juose saugota karinė amunicija.

1864 m. liepą buvusio Bernardinų konvento patalpos paskirtos iš Varnių perkeliamai Žemaičių vyskupystės kunigų seminarijai. Jai reikėjo erdvesnių patalpų, todėl „vos tik prašvitus pavasariui 1864 m. [t. b. 1865 m.], turtingas žydas Afanasavičius apsiėmė restauruoti vienuolyną. Darbas, vedamas inžinieriaus pulkininko Fersmano, ėjo spėriai, nes pinigų buvo, o Muravjovas ragino“.²⁴ Iš išorės vienuolyno langai suvienodinti,

¹⁴ Oksas, Jurgis. P. Mažylio medicinos mokyklos, buvusio bernardinų vienuolyno Kaune istoriniai tyrimai: mašinraštis. Vilnius, 1981, l. 27–29; Kauno bernardinų bažnyčios ir vienuolyno 1848 m. kronika – VUB RS F 4–35576 (A–2206), l. 4v.

¹⁵ Kauno bernardinų bažnyčios ir vienuolyno 1820 07 31 vizitacija – LVIA F. 694, ap. 1, b. 3669, l. 312v.

¹⁶ Kauno bernardinų bažnyčios ir vienuolyno 1818 08 23 vizitacija – LVIA F. 694, ap. 1, b. 4014, l. 360v.

¹⁷ 1820 m. vizitacija, l. 301–301v.

¹⁸ Kauno bernardinų bažnyčios ir vienuolyno 1830 m. vizitacija, surašyta 1831 01 24 – LVIA F. 694, ap. 1, b. 3775, l. 530v.

¹⁹ 1848 m. kronika, l. 2v.

²⁰ Oksas, l. 33; Kauno bernardinų byla dėl vienuolyno dalies užėmimo kalėjimo patalpoms, 1845–1848 m. – LVIA F. 694, ap. 1, b. 302.

²¹ Oksas, l. 33; Kauno bažnyčių ir vienuolynų įvairūs dokumentai – LCVA F. 1671, ap. 4, b. 361, p. 52–53a.

²² Oksas, l. 33–34; Kauno bernardinų vienuolyno, paskirto Kauno gubernijos gimnazijai, techninio valdininko komandiravimo apžiūrėti byla, 1850–1852 m. – KRVA F. I–473, ap. 1, b. 942.

²³ Kauno buvusios bernardinų bažnyčios 1861 01 05 inventorių – LNB RS PR 348, l. 1.

²⁴ Valančius, Motiejus. Pastabos pačiam sau. Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 139.

fasadai išlyginti ir nutinkuoti. Greta daugybės kitų perstatymų, refektoriaus rytinė siena buvo nugriauta, paliekant tik nedidelę arką, valgomąjį sujungiant su greta buvusia priemene. Kad iki tol tai buvo dvi atskiros patalpos, rodo ir skirtingas skliautų nerviūrų piešinys. Galbūt šio remonto metu refektoriaus sienos buvo nudažytos intesyvia ruda spalva (žr. stratigrafiją).

Seminarijoje intensyviai tvarkytasi XIX a. pab., galėjo būti remontuojamas ir refektorius. Po Pirmojo pasaulinio karo patalpos taip pat turėjo būti atnaujintos. XX a. 3–4 deš. nuotraukoje jas matome jau ištapytas bordo spalvos marmuro imitacija su saikingu geometrinio rašto bordiūru, skliautus paliekant baltus (il. 5). Vėliau seminarijos patalpos vėl remontuotos, skliautus ir sienas išbalinant, sienų apatinę dalį išskiriant pilkai žydra panele su raudona juoste, kaip matoma 1942 m. nuotraukose ir šio sluoksnio zonuose (il. 6–8).

Sovietų valdžiai **1950 m.** nacionalizavus Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos patalpas, jos po kelių metų perduotos Respublikinei Kauno medicinos mokyklai (vėliau Kauno P. Mažylio medicinos mokykla, nuo 1991 m. Kauno aukštesnioji medicinos mokykla), kuri čia veikė iki 1994 m. Mokykla refektoriuje įsirengė salę. Patalpos kelis kartus remontuotos ir perdažytos.

Apie 1993 m. restauratorei Gražinai Samuolytei atliekant konvento interjero polichrominius žvalgomuosius tyrimus, refektoriaus patalpos skliautų plotuose tarp nerviūrų atrasta sienų tapyba.²⁵ Ji pradėta restauruoti, pašalinti vėlesni uždažymų sluoksniai, vietomis atidengta iki pirminio polichromijos sluoksnio, tačiau nutrūkus finansavimui, darbai sustojo. Šie plotai liko neužkonservuoti, todėl praėjus keliems dešimtmečiams padėtis tapo kritiška, kelianti grėsmę tapybos išlikimui. Nešildomoje patalpoje sienų tapyba buvo stipriai pažeista pelėsio ir druskų, tinkas suskeldėjęs, vietomis nubyrėjęs iki plytų mūro (il. 1, 3).

Kelis spėtus atidengti skliautų sienų tapybos fragmentus reprodukovavo prof. dr. Laima Šinkūnaitė savo menotyriniuose tyrimuose, tačiau tuo metu neturint atidengtos patalpos visumos, tiksliai juos identifikuoti buvo neįmanoma.²⁶ Tai vienintelis bandymas identifikuoti refektoriaus sienų tapybą menotyrinėje istoriografijoje.

Kauno Šv. Jurgio konventas **1995 m.** balandžio 7 d. grąžintas Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos Šv. Kazimiero provincijai.

Remiantis 1981 m. pradėtais architektūros tyrimais (architektės-restauratorės Dalija Zareckienė, Asta Prikockienė), apie 1996–1998 m. restauruota refektoriaus patalpos architektūra, atstatant pakeitimus, padarytus 1865 m. rekonstrukcijos metu – vėl sumūryta siena tarp refektoriaus ir priemenės patalpų, suformuojant smailos gotikinės arkos formos durų angą, atkurtas XVII a. II ketvirčio langų angų dydis ir forma (architektė-restauratorė Asta Prikockienė). Tuo pačiu metu nerviūros apklijuotos gipso liejiniais.²⁷

2017 m. lapkritį refektoriuje atlikti archeologiniai tyrimai, kurių metu atrasti gotikinio pilioriaus ir hipokausto tipo krosnies pamatai, po 1603 m. suskliaustų skliautų pėdų pamatai, galbūt XIX a. nuogrindos fragmentas (il. 4). Užbaigus archeologinius tyrimus, refektoriuje vėl suklotos degtų molinių plytų grindys, po stikline perdanga *in situ* eksponuojant gotikinio pilioriaus pamato atodangą, taip pat pažymint hipokaustinės krosnies pamatų vietą (architektė-restauratorė Asta Prikockienė).

²⁵ Polichromijos žvalgomųjų tyrimų ir atliktų darbų ataskaitų rasti nepavyko, nėra žinoma, ar jos buvo parengtos.

²⁶ Šinkūnaitė, Laima. Kauno pranciškonų (bernardinų) Šv. Jurgio bažnyčia. Kaunas: Kauno Šv. Jurgio konventas, 2008, il. p. 10. Pvz., menotyrinė atidengta figūrą įvardino kaip Kauno „konvento fundatoriaus Stanislovo Sandzivonio“ portretą. Dabartinis tyrimas leido patikslinti, kad čia vaizduojamas šv. Augustinas.

²⁷ Ardomeji architektūros tyrimai buvo atliekami tik vienuolyno išorėje, neliečiant vidaus, siekiant išsaugoti sienų tapybą. Architektės-restauratorės Astos Prikockienės informacija, 2021 12 10.

Tik 2018 m. prasidėjo nuoseklus refektoriaus skliautų sienų polichromijos konservavimas ir restauravimas, vykdomas Linos Katinaitės vadovaujamos „Restauratorių gildijos“.²⁸ 2018 m. spalio 23 d. atlikti tinkų, polichrominio dekoro cheminiai tyrimai, mikrobiologinė analizė bei parengtos konservavimo-restauravimo darbų technologinės rekomendacijos.²⁹ Tų pačių metų spalio 26 d. Dalius Čechanavičius atliko fotogrametrinius apmatavimus (il. 1–2).³⁰ 2018 m. lapkričio 30 d. patvirtinta refektoriaus sienų tapybos konservavimo, restauravimo programa (Nr. 130). Atidengus skliautus, šešis jų fragmentus 2020 m. vasario 5 d. fotografavo Rapolas Vedrickas, juos užfiksuodamas paprasta nuotrauka (*visible, VIS*), atspindėtų infraraudonųjų spindulių vaizdu (*IR*) ir pakeistų spalvų analize (*false colour, IRFC*), tačiau nepasiekus esmingai skirtingų rezultatų, šie fizikiniai tyrimai viso refektoriaus mastu nebuvo tęsiami.

MENOTYRINIAI TYRIMAI

Refektoriaus skliautuose rasta išlikusi dviejų etapų sienų tapyba: atlikta ant pirminio tinko sluoksnio (I etapas) ir gerokai vėlesnė (II etapas). Juos skyrė trys-keturi įvairaus atspalvio šviesūs kalkiniai perdažymų sluoksniai. Kadangi ankstesnio apie 1993 m. restauravimo metu nuo skliautų buvo pašalinta didžioji dalis vėlesnių uždažymų sluoksnių, informacija apie juos beveik neišliko, išskyrus kelis nedidelius fragmentus. Dabartinio restauravimo metu polichromijos stratigrafiją buvo įmanoma atlikti tik nedideliame išlikusiame fragmente, kuris nesuteikia pakankamos informacijos apie skliautuose buvusią kitų laikotarpių polichromiją ar sienų tapybą.

Ant refektoriaus sienų taip pat yra išlikę, bet tik nedideli autentiško tinko fragmentai (vakarinėje ir šiaurinėje sienoje) su sienų tapybos pėdsakais. Jie iki šiol nebuvo ir nėra tirti, konservuoti ir restauruoti. Ant sienų keliose vietose taip pat išlikę ir vėlyvųjų – XIX–XX a. polichromijos sluoksnių fragmentai.

Pirmasis skliautų sienų tapybos etapas – XVII a. II ketv.

Kaip minėta, Kauno bernardinų konvento refektoriuje iki mūsų dienų išlikę skliautai buvo iš naujo sumūryti **po 1624 m. gaisro**. Pirmasis ir gausiausias sienų tapybos sluoksnis rastas ant pirminio tinko sluoksnio, tai rodo, kad jis yra **vienalaikis su mūriniais skliautais**. Pirmasis sienų tapybos etapas apima visus refektoriaus skliautus – tiek, kiek išlikę pirminio tinko.

1624 m. gaisro nuostoliai konvente buvo didžiuliai, atstatoma buvo ilgai. Konventas, kaip vienuoliams gyventi būtinos patalpos, turėjo būti suremontuotas pirmiausiai. Tačiau sunku pasakyti, kiek skubėta užsiimti refektoriaus puošyba, šventovei dar esant griuvėsiuose – bažnyčios pilioriai išmūryti tik 1633 m., o jos įrengimas užbaigtas apie 1643 m. Konvento stogas ilgą laiką buvo uždengtas malksnomis, ir tik Kauno seniūnui Albertui Stanislovui Radvilai 1639 m. atnaujinus Rokakiemio donaciją – čerpėmis.³¹ Todėl refektoriaus skliautų tapybos pirmasis sluoksnis datuojamas **XVII a. II ketvirčiu**, labiau linkstant prie XVII a. 3–4 dešimtmečio.

Į taisyklingo stačiakampio patalpą patenkama pro duris rytinėje sienoje, patalpą apšviečia pietuose trys, vakaruose – du langai. Skliautai yra cilindriniai tinkliniai su liunetėmis, suskaidyti dekoratyvinėmis stiuko nerviūromis. Nerviūrų tinklo skaidomose plokštumose komponuojamos šventųjų figūros ir ornamentai.

²⁸ Lina Katinaitė (I kat. sienų tapybos rest.), Marijus Rimkevičius (aukšč. kat. lipdybos rest.), Lina Augustė Miglinaitė, Laura Lingienė, Tatjana Pūrienė, Monika Šiliūnaitė, Anastasija Šopagienė, Rugilė Butkutė (III kat. molbertinės tap. rest.), Lina Šlipavičiūtė-Černiauskienė, Benita Jasonytė, Marius Bumbulis, Dovilė Bumbulytė (II kat. auksuotės rest.), Lauryna Kiškytė (II kat. auksuotės rest.), Brigita Janulaitytė, Gintarė Janulaitytė, Ema Jazbutytė, Rūta Žiobakaitė, Milena Chripunova.

²⁹ Kauno bernardinų vienuolyno refektoriaus tinkų, polichrominio dekoro cheminiai tyrimai, mikrobiologinė analizė bei konservavimo-restauravimo darbų technologinės rekomendacijos. Vilnius: Kultūros paveldo centras Duomenų skyriaus Detaliųjų tyrimų poskyris, 2018 (atliko Asta Grubinskaitė, Eglė Gražėnaitė, Jurgita Dunajevskienė).

³⁰ Šioje menotyrinėje analizėje segmentų numeracija yra pateikiama pagal fotogrametrinių apmatavimų kartogramą (il. 2).

³¹ Šinkūnaitė, Valinčiūtė-Varnė, p. 62–65.

Išilgai patalpos nerviūros formuoja juostą iš devynių kvadratui artimų stačiakampių. Skliauto gomurys padalintas į stačiuosius trikampius, veidrodine simetrija sugrupuotus po du, o rytiniame ir vakariniame krašte – po vieną, bet perskeltą į du. Tarp jų nuo langų driekiasi liUNETės, suskaidytos į tris trikampius. Nerviūros leidžiasi maždaug iki sienų vidurio, pereidamos į stačiakampio skerspjuvio lizenas.

Sienų tapyba rasta didžiojoje dalyje skliautų segmentų, tačiau gana stipriai pažeista. Vietomis išplikę iki eskizinio piešinio ant grunto, daug kur likę tik polichromijos pėdsakai. Keliuose segmentuose tinkas beveik arba visai neišlikęs (Nr. 2, 25, 26), keliuose rasti tik fono pigmentai (Nr. 1, 27, 30).

Segmentai ištapyti figūrinę ir augalinę ornamentinę tapybą komponuojant pilkšvame fone (kreida, trinta medžio anglis, baltyminės kilmės klijai (kazeinas)), stiukinių nerviūrų tinklą išryškinant tamsiai pilku dažu paryškinta spalva. Tapyta raudonosios ir geltonosios ochros, juodais (medžio anglis) ir baltais (kreida) pigmentais, sumaišytais su baltyminės kilmės klijais (kazeinu).³²

Daugelyje vietų, ypač ten, kur raudona ochra panaudota tapant inkarnatą (angelų (il. 29–30), evangelistų veidai (il. 60), šv. Pranciškaus plaštakos Nr. 14, il. 32) ir lėkštes (Nr. 21, 23, il. 60), pigmentas stipriai pajuodęs nuo jį dengiančios skaidrios dervos (cheminiai tyrimai rodo neidentifikuotą medžiagą – skaidrią dervą, netirpstančią vandenyje ir tirpikliuose³³). Ten, kur pigmentas buvo itin storas – jis ištrupėjęs (vokų, nosies, lūpų linijos). Šis patamsėjęs sluoksnis savo dervos struktūra koreliuoja su tame pačiame XVII a. II ketvirtyje nutapytu Kauno bernardinų konvento pietinės zakristijos III tapybiniu „juoduoju“ sluoksniu.³⁴ Šios patalpos dekoruotos panašiu laiku ir naudojant panašią, iki šiol neišaiškintą technologiją, tačiau sunku pasakyti, ar tų pačių meistrų, nes zakristijoje atidengti daugiausiai fono plotai, o šiaurinėje sienoje esančią figūrinę tapybą dengia vėlesni užtapymų sluoksniai, kurie nebuvo šalinami. Bendrumų galima įžvelgti tarp refektoriaus vidurinės juostos lėkščių ir zakristijos šiaurinio portalo aprėminimo tapybos, tačiau likusi refektoriaus skliautų figūrinė ir ornamentinė sienų tapyba neturi tikslių atitikmenų su jokia iki šiol atidengta šio konvento sienų tapyba. Sprendžiant pagal braižą, ją tapė bent du, o gal ir daugiau dailininkų. Pagrindinis meistras tapė figūras ir galbūt pietinės pusės augalinius ornamentus, o jo pagalbininkas – šiaurinės pusės ornamentus, kurie gerokai paprastesni. Pastebėtina, kad dailininkas visus šventuosius nutapė su daug charakteringų atributų, galbūt siekdamas, kad jie būtų kuo tiksliau atpažįstami. Tam įtakos galėjo turėti ir XVII a. I p. klestėjęs embleminis mąstymas.

Remiantis bendrakrikščioniškąja ir ypač pranciškoniškąja Mažesniųjų brolių observantų ordino ikonografija, jos vyraujančiais šventaisiais ir būdingais jų komponavimo būdais bei deriniais, pavyko rekonstruoti I etapo sienų tapybos ikonografinės programos didžiąją dalį, nustatyti ir įvardinti vaizduojamus šventuosius ir jų tarpusavio sąveikas.

Refektoriaus skliautuose ikonografinė programa buvo plėtojama išilgai pagrindinės ašies, vakarų-rytų kryptimi, t. y. nuo galinės sienos durų link. Tradiciškai refektoriaus gale yra kabinamas Nukryžiuotasis, regimas vos įžengus į refektorių, įprasminantis ir sakralizuojantis visą patalpą (plg. il. 6–8). 1830 m. vizitacijoje minima, kad čia kabėjo medinė drožėjo darbo „Nukryžiuotojo“ skulptūra.³⁵ Tačiau sprendžiant pagal ikonografinę schemą, XVII a. II ketv. ant vakarinės sienos tarpulanyje, patalpos vidurio ašyje, turėjo

³² Cheminiai tyrimai, p. 14–15, 30–33 (4 priedas).

³³ Cheminiai tyrimai, p. 14, 16. Tyrimų išvadose iškelta prielaida, kad „polichrominio dekoru sluoksniai galėjo būti papildomai tvirtinti sintetinėmis dervomis?“, tačiau ši hipotezė klaidinga, nes šį sluoksnį daugelyje vietų dengė vėlesni uždažymai ir pertinkavimai. Derva labai stipriai sukibusi su polichromija, mechaniškai sunkiai šalinama. Bandymai šalinti lazeriu buvo sėkmingi, tačiau to atsisakyta, nes pastebėta, kad lazeris neigiamai veikia pigmentus (il. 29).

³⁴ Valinčiūtė-Varnė, Rima. Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios (UK 22350) pietinės zakristijos sienų tapybos istoriniai – menotyriniai tyrimai. Kaunas, 2020.

³⁵ 1830 m. vizitacija, l. 530v.

būti **tapytas Nukryžiuotojo atvaizdas** (il. 9),³⁶ nes jis juntamai keitė ir net diktavo tiek pačią ikonografinę programą, jos išdėstymą, tiek konkrečių šventųjų komponavimo vietą ir kryptį. Pvz., visi šventieji nutapyti atsisukę į vakarinę sieną, garbingesnė pusė yra pietinė, t. y. Nukryžiuotojo „dešinėje“, o liunetėse – rytinė, nes iš čia matyti Išganytojas.

Smulkesnės potemės atskleidžiamos trijose liunečių porose, pietų-šiaurės kryptimi skersai kertančiose pagrindinį skliautą. Šios potemės taip pat hierarchizuotos – nuo konkrečiai su Nukryžiuotoju susijusios vakarinės liunetės, pranciškoniškos – vidurinės, prie bendrakrikščioniškų ir svarbių Lietuvai ir Kaunui – rytinės liunečių porose.

Per cilindrinio skliauto vidurį išilgai einanti juosta iš devynių kvadratui artimų stačiakampių visa dekoruota ornamentais. Simboliškai tai tarsi ilgas padengtas stalias su ant jo išdėliotais **patiekalais**. Kiekvieno iš segmentų puošyba savarankiška: vyšnių ir obuolių kekės (Nr. 19, 20, il. 10), iš vyšnių sudėlioti ornamentai, supantys dideles lėkštes su vaisėmis (Nr. 21, 23, il. 60), pyrago riestė ar pakaitomis sudėlioti baltos ir juodos duonos kepaliukai (Nr. 24), etc. Ši juosta primena, kad esame vienuolyno valgomajame, tačiau jame patiekiamas ne tik fizinis, bet ir dvasinis penas. Ir už visas šias gėrybes reikia dėkoti Viešpačiui ir ypač dvasinio peno ir Eucharistijos šaltiniui – Jėzui Kristui. Būtent todėl ši juosta tarsi išauga iš Nukryžiuotojo. Vienuolynų refektoriai dažnai yra dekoruojami simboliniais ir naratyviniais siužetais, siejamais su fiziniu ir dvasiniu maistu.³⁷ Dauguma šioje juostoje esančių ornamentų – nestiliniai (vyšnių, obuolių kekės, dekoruotos lėkštės). Tačiau ir jiems galima atrasti tiek grafinių analogų (il. 11), tiek atitikmenų XVII a. keramikoje.

Prie abiejų galinių sienų esantys skliautų segmentai perskirti į dvi nevienodo pločio dalis. Platesnėse vaizduojamos figūros, stovinčios visu ūgiu. Tai rodo, kad jos yra kito rango ir ikonografinių sąsajų, nei centrinėse komponuojami pusfigūriai Bažnyčios tėvai ir evangelistai. Dviejuose arčiau vakarinės sienos esančiuose segmentuose vaizduojami stovintys **angelai su Arma Christi** – Kristaus Kančios įrankiais – ietimi (pietuose, Nr. 16, il. 12) ir kempine, užmauta ant ilgos karties (šiaurėje, Nr. 42, il. 13). Šie angelai kuria prasminę jungtį su ant vakarinės sienos buvusiu nutapytu Nukryžiuotoju, tarsi jį įrėmindami ir pratęsdami Kančios temą (plg. il. 14).

Prie pat vakarinės sienos esantys plotai (Nr. 17, 43), taip pat vakarinės liunečių poros skliautų segmentai (Nr. 13, 15, 39, 41, il. 15, 21) yra ištapyti visai kitokio pobūdžio **augaliniais ornamentais**, nei minėta vidurio juosta – pilkame fone baltos riestės su raudonomis vynuogėmis ir uogomis, papildytos specifišku lelijos ir neišlikusiu gėlės žiedu. Šis ornamentas sukuria ikonografinę pauzę prieš pat Nukryžiuotojo atvaizdą, dar labiau jį išryškindamas, taip pat suteikdamas papildomų kristologinių prasmų per eucharistinį vynuogių ir po sausros naujai atgyjančio akanto simboliką. Šis ornamentas – tai *Schweifwerk*'as (vok. uodega, šleifas) – apie 1570–1630 m. plitęs manierizmo ir ankstyvojo baroko ornamentas, sudarytas iš C ir S formų, kuriam būdingos „uodegos“, šleifai, sustorėjimai galuose, perlų eilės, taip pat specifiniai lelijų žiedai. Jis plito daugiausiai vokiečių kalbiuose kraštuose, graverių Lucas Kilian, Virgil Solis und Wendel Dietterlin dėka. Susiformavo iš apkaustų ornamento (vok. *Beschlagwerk*), vėliau peraugo į kremzlinį ornamentą (vok. *Knorpelwerk*, *Ohrmuschelwerk*).³⁸ Lietuvoje šis ornamentas aptinkamas per visą XVII a. I pusę.³⁹

³⁶ Vakarinėje sienoje išlikę nedideli autento likučiai preliminariai patvirtina šią hipotezę. Kol kas jie nėra atidengti ir restauruoti.

³⁷ Plg. Šinkūnaitė, Laima. Kelionė į Ramybės kalną. Pažaislio kamaldulių vienuolyno dailės ikonologija. Vilnius: Versus Aureus, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014, p. 164–169, il.

³⁸ Schweifwerk. In: Wikipedia.de. <https://de.wikipedia.org/wiki/Schweifwerk>.

³⁹ Plg. Daphnogetica praeclaris... Vilnae, 1605, lapas A3 [VUB III 11523], repr.: Liškevičienė, Jolita. Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus spaudinių graviūros. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, il. 135; Леитургиарион си естъ Служебникъ... Львів, 1646, repr.: Knygos menas. Dokumentai iš Vilniaus universiteto bibliotekos kolekcijų – https://www.flickr.com/photos/vu_library/49853940918/in/album-72157714160010933/.

Schweifwerko ornamentas Europoje labai įvairus. Labiau paplitusi jo stambesnė forma (plg. il 36), nors kai kurie graveriai sukūrė ir grafiškai lengvus, auksakalystei skirtus pavyzdžius, kaip graverio Esaias van Hulsen grafiniai pavyzdžiai auksakalystei, išleisti 1616 m. Štutgarte (il. 16). Būtent tokiais grafiškai lengvais pavyzdžiais ir sekė nežinomi Kauno tapytojai, juos dar supaprastindami. Kita vertus, menkas sienų tapybos išlikimas Kaune neleido pilnumoje atskleisti pirminį dailininko sumanymą ir ornamento vešlumą.

Piečiau vidurio juostos, keturiuose viduriniuose skliauto gomurio trikampiuose įkomponuotos keturios figūros – čia pavaizduoti **keturi evangelistai** (Nr. 12, 11, 7, 8, il. 17–18, 60a). Visi evangelistai vaizduojami sėdintys, vilkintys Antikinės Romos tunikomis ir togomis, pasisukę į vakarus (Nukryžiuotąjį), pasidėję atverstas knygas ant draperija uždengtų staliukų arba kelių. Jų galvas supa įdomios formos nimbai, būdingi XVII a. I pusės manierizmo dailei (plg. il. 20)⁴⁰ – jie elipsės formos, perkirsti trimis tiesėmis su rutuliu centre, tapyti raudonos ochros dažais (geriausiai išlikę šv. Mato ir šv. Morkaus, il. 17). Aureolėmis šiame refektoriuje išskirti tik evangelistai. Evangelistų atributai-būtybės vaizduojami jiems už nugarų, scenos kairėje, yra sunkiai identifikuojami, išskyrus šv. Mato angelą. Dažniausiai evangelistai komponuojami pagal nusistovėjusią seką, kuri grindžiama evangelijų išdėstymu Šventajame Rašte. Tačiau šiame refektoriuje iš vakarų į rytus nutapyti šv. Matas su angelu (Nr. 12), šv. Morkus su liūtu (Nr. 11), šv. Jonas su ereliu (Nr. 7) ir šv. Lukas su jaučiu (Nr. 6) (il. 17–18). Dviejų pastarųjų seka nėra įprastinė.

Keturi evangelistai dažnai komponuojami krikščionių šventovių skliautuose, ypač bažnyčių pendentyvuose ir liunetėse, dažnai – sugretinti su keturiais didžiais Vakarų Bažnyčios tėvais, nes evangelistai atstovauja dvasinei Bažnyčiai, o Tėvai yra Kristaus Bažnyčios atstovai žemėje.⁴¹ Taip yra ir šiame refektoriuje, mat priešingoje, šiaurinėje pusėje nutapyti keturi didieji **Vakarų Bažnyčios tėvai**, visi sėdintys, taip pat pasisukę į vakarus, laikantys atverstas knygas, be aureolių, su jiems charakteringais drabužiais ir atributais. Vakarinėje pusėje iš popiežiaus tiaros ir ferulos – trijų kryžmų popiežiaus lazdos – įmanoma identifikuoti šv. Grigalių (apie 540–604, Nr. 38, il. 21–22), nors jis ir prasčiausiai išlikęs. Poroje su juo vaizduojamas vyskupas su mitra, kapa ir pastoralu, vilkintis juodu augustinų abitu ir kepurėle. Pagal atrastą vaikelio figūrą galime įvardinti, kad tai šv. Augustinas (354–430, Nr. 37, il. 21, 23), o vaikelis yra aliuzija į jo viziją apie Švč. Trejybės paslapties neaprepiamumą.⁴² Atkreiptinas dėmesys į charakteringą pastoralo riestės formą ir ypač – prie jo nutapyta draperiją – *sudarium* arba *pannisellus*, skirtą apsaugoti pastoralą – nuo jo lietimo, ranką – nuo prakaitavimo.⁴³ Tokios draperijos sutinkamos vyskupų ar abatų atvaizduose daugiausiai iki XVII a. vidurio (plg. il. 25). Taip pat įdomu, kad pagal kanonus vyskupo pastoralo riestės atvirosi pusė privalo būti atsukta į žmones, bet nusukta nuo vyskupo,⁴⁴ tačiau dailės kūriniuose, kaip ir šiame refektoriuje, šio kanono retai paisoma.

Toliau vaizduojamas šv. Jeronimas (apie 340–420, Nr. 33, il. 26–27), kuris atpažįstamas iš raudonų kardinolo drabužių ir skrybelės, kabančios ant sienos (jis buvo popiežiaus sekretorius), ant stalo greta knygos gulinčios kaukuolės, krucifikso ir žvakės, prie kojų gulinčio liūto. Poroje su juo – šv. Ambraziejus (apie 340–397, Nr. 32, il. 26, 28), kuris taip pat nutapytas kaip vyskupas (su mitra, kapa ir pastoralu su

⁴⁰ Plg. Lenkijoje, Niešavos (Nieszawa) Šv. Jadvygos bažnyčioje esančio „Apreiškimo“ paveikslo (dail. Jakub Charzynski, 1629 m., iš Vroclavo katedros) Švč. Mergelės Marijos manieristinį nimbą (il. 19). Pawłowski, Piotr. „Nieszawski“ widok Włocławka. In: Przewodnik Katolicki. 2007. Nr. 25 – <https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2007/Przewodnik-Katolicki-25-2007/Diecezja-Wlclawska/Nieszawski-widok-Wlclawka>.

⁴¹ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas / Sud. D. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 156.

⁴² Krikščioniškosios ikonografijos žodynas, p. 41.

⁴³ Crosier. In: Wikipedia.org – <https://en.wikipedia.org/wiki/Crosier>; Sudarium. In: Wikipedia.org – <https://en.wikipedia.org/wiki/Sudarium>; Croziers.

https://web.archive.org/web/20100520140252/http://www.paradoxplace.com/Church_Stuff/Croziers.htm.

⁴⁴ Ten pat.

sudariumu), ant stalo pasidėjęs savo atributą – bičių avilį (užuoamina į kūdikystėje ant jo burnos nutūpusį bičių spiečių, jo vardo kilmę ir iškalbingumą).⁴⁵

Skirtingai nuo evangelistų, Bažnyčios tėvų vaizdavimo eiliškumas nėra nusistovėjęs, tačiau dažnai šv. Augustinas yra greta savo mokytojo šv. Ambraziejaus arba šv. Jeronimo, su kuriuo jis susirašinėjo.⁴⁶ Tačiau šįkart galbūt pasirinktas chronologinis principas – šventieji vaizduojami nuo vėliausiai gyvenusio šv. Grigaliaus iki anksčiausiai – šv. Ambraziejaus (žvelgiant iš vakarų į rytus, [il. 60b](#)).

Tiek evangelistų, tiek Bažnyčios Tėvų išskirtinę svarbą išryškina virš jų nutapytos sparnuotų **cherubinių** galvutės ([il. 60](#)). Jie nutapyti turintys nevienodą skaičių sparnų porų – vieną arba dvi, atitinkamai skiriasi ir jų sparnų kryptys – vienų kyla į viršų ir apačią, kitų išskleisti į šalis, skiriasi ir sparnų spalvos – balti, raudonos ochros ir juodi, taip sukuriant gausą ir įvairovę. Būtent cherubinių veidai buvo geriausiai išlikę (ypač Nr. 11, 12, [il. 29–30](#)), atskleidžiantys savitą nežinomo tapytojo braižą.

Prie rytinės sienos esančių segmentų tapyba prastai išlikusi, vietomis visai atsidengusi iki plytų (Nr. 1, 2, 25, 26). Tik Nr. 28 matoma, kad čia taip pat buvusi pavaizduota visu ūgiu stovinti figūra su lazda ar kalaviju (plg. angelus su Arma Christi). Atsižvelgiant į šio atvaizdo padėtį prie įėjimo, gali būti, kad čia buvo vaizduojamas **šv. apaštalas Paulius (?)** (Nr. 28, [il. 31](#)), o priešais jį – neišlikęs **šv. Petras** (Nr. 2)⁴⁷. Segmentai Nr. 1 ir 27 galėjo būti dekoruoti *Schweifwerko* ornamentu arba palikti tušti (Nr. 1 tinko beveik nelikę, Nr. 27 aptiktas vien tik pilkas fono pigmentas).

Itin daug dėmesio Kauno bernardinų konvento refektoriuje yra skiriama pagerbti šv. Pranciškaus įsteigtų trijų ordinų iškiliausius šventuosius. Pirmojo, **Mažesniųjų brolių ordino šventieji** komponuojami liunečių galuose, trikampiuose segmentuose virš langų pietinėje ir jiems poriniuose prie sienų – šiaurinėje pusėje. Visi šventieji vaizduojami pusfigūriai, su rudais pranciškonų abitais ir kiekvienam būdingais atributais. Abipus figūrų fonas ištapytas ornamentais – vietomis *Schweifwerku*, vietomis – gėlių žiedais.

Garbingiausioje vietoje, „Kristaus dešinėje“, pavaizduotas pats trijų ordinų įkūrėjas **šv. Pranciškus Asyžietis** (1182–1226, kan. 1228 m., Nr. 14, [il. 32–34](#)). Patamsėjęs plaštakų pigmentas atskleidė, kad šventasis vaizduojamas kaip stigmatizacijos scenoje: rudu abitu vilkintis Asyžietis atsisukęs į vakarinėje sienoje esantį Nukryžiuotąjį, į viršų iškėlęs abi plaštakas, iš Išganytojo priimantis Kančios ženklus – stigmatas. Taikliai parinkta vieta leido sukurti stiprų psichologinį ryšį tarp erdvėje atskirtų atvaizdų.⁴⁸ Priešingoje pusėje vaizduojamas **šv. Antanas Paduvietis** (1195–1231, kan. 1232 m., Nr. 40, [il. 35–37](#)). Vilkintis rudu abitu, jis atpažįstamas iš dešinėje rankoje laikomo Kūdikėlio Jėzaus, į kurį meiliai žvelgia.

Antrojeje, vidurinėje liunečių poroje vaizduojami kiti du iškiliausi pranciškonai. Pietinėje pusėje **šv. Bonaventūras Kardinolas** (1221–1274, kanonizuotas 1482 m., Nr. 9, [il. 38–39](#)), kurį atpažinti leido raudona kardinolo skrybelė su virvėmis ir modzetė, vilkima ant rudo abito, taip pat dešinėje rankoje laikomas dviejų kryžmų kardinolo kryžius. Kaip kad dažniausiai būna, poroje su juo nutapytas pranciškonų vyskupas **šv. Liudvikas Tulūzietis** (Anžujietis, 1274–1297, kanonizuotas 1317 m., Nr. 35, [il. 40–41](#)). Jis ant rudo pranciškonų abito dėvi vyskupo kapą, ant galvos – mitrą, kairėje rankoje laiko pastoralą, o dešinėje –

⁴⁵ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas, p. 22–23.

⁴⁶ Dažniau vaizduojama šv. Grigalius, šv. Ambraziejus, šv. Jeronimas, šv. Augustinas, plg. Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios sakykla, apie 1680–1683 m.

⁴⁷ Plg. Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčioje apie 1741 m. nutapytus „Šv. Petrą“ ir „Šv. Paulių“. Šinkūnaitė, Valinčiūtė-Varnė, p. 326–327.

⁴⁸ Panašiai erdvinis ryšys buvo kuriamas ir Vilniaus Bernardinų bažnyčioje, kur XVII a. I p. Serafiniškojo Nukryžiuotojo skulptūra per nutiestas virves jungėsi su žaizdomis šv. Pranciškaus skulptūros, buvusios kito pilioriaus viršuje. Janonienė, Rūta. Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje. Vilnius: Aidai, 2010, p. 157–158, il. 3.15. Galbūt taip norėta išryškinti Vilniaus konvento titulą (plg. Vilniaus konvento antspaudą, iki 1677 m., il. 1.6).

neidentifikuotą atributą (g. b. knyga arba karūna, kurios jis atsisakė brolio labui, priimdamas vienuolio įžadus).

Trečiojoje, rytinėje liunečių poroje turėjo būti nutapyti dar du pranciškonų šventieji. Pagal svarbą vienuolijai pietinėje pusėje turėjo būti pavaizduotas šv. Bernardinas Sienietis (?)(1380–1444, kanonizuotas 1450 m., Nr. 4) – Mažesniųjų brolių ordino observantų reformos iniciatorius, nuo kurio vardo bernardinai gavo savo pavadinimą Lietuvos-Lenkijos provincijoje. Deja, bet šiame segmente autento išlikimas buvo nepakankamas figūros identifikavimui ir atkūrimui. Tuo tarpu priešingoje pusėje, Nr. 30, apskritai nerasta figūros pėdsakų – vien pilkas fono pigmentas.⁴⁹

Toliau pranciškonų ordino šventųjų tema tęsiama vidurinėje liunečių poroje. Pietinėje pusėje nutapytos Šv. Pranciškaus Antrojo (moterų) arba Šv. Klaros Neturto seserų ordino šventosios. Viena pirmųjų šv. Pranciškaus pasekėjų ir moterų ordino pradininkė šv. Klara Asyžietė (1194–1253, kanonizuota 1255 m., Nr. 8, [il. 42–43](#)) vilki rudu klarisių ordino abitu ir apsiaustu, balta binda su antkrūtiniu, juodu veliumu. Rankose priešais save ji laikė savo tradicinį atributą – monstranciją, dešinėje – leliją. Poroje su ja vaizduojama tokiu pačiu klarisių abitu vilkinti jos tikra jaunesnioji sesuo ir pirmoji pasekėja šv. Agnietė Asyžietė (1197/1198–1253, palaimintoji, kanonizuota tik 1753 m., Nr. 10, [il. 44–45](#)), kurią identifikuoti leido prie jos dešiniojo šono nutapytas žavus baltas avinėlis, taip pat – dešinėje rankoje laikoma puošniai įrišta knyga.

Porinėje, šiaurinėje liunetėje greičiausiai nutapytos Šv. Pranciškaus Trečiojo, pasauliečių arba Atgailautojų ordino šventosios. Viena svarbiausių ir mūsų regione daugiausiai pamaldumo sulaukusi yra šv. Elžbieta Vengrė (1207–1231, kanonizuota 1235 m., Nr. 34, [il. 46–47](#)) – Vengrijos karaliaus dukra, Tiuringijos landgrafo Liudviko sutuoktinė, laikoma Trečiojo ordino dangiškąja globėja. Ją atpažinti leido auksinė karūna, skreite laikomi gėlių žiedai bei Trečiojo ordino apranga, išskirta šviesiai pilku nuometu. Elžbieta atstovauja reguliariųjų pasauliečių šventuosius, o poroje su ja esanti šventoji – pasauliečių. Čia pavaizduota šventoji taip pat vilki rudu pranciškonų abitu, bet jos nuometas – rudas. Jos dešinėje nutapyta apskrita balta kaukuolė (?), rankos sudėtos atgailai. Vilkinti baltu nuometu, atgailaujanti, adoruojanti kryžių su Nukryžiuotuoju, su kaukuole ir šuneliu yra vaizduojama pasaulietė pranciškonė šv. Margarita Kortonietė (?)(1247–1297, palaimintoji 1653 m., kanonizuota tik 1728 m., Nr. 36, [il. 48–50](#)), tačiau jos atvaizdo atsiradimas Kaune būtų labai ankstyvas, nes jos kultas labiau paplito XVIII a. Ji kartais vadinama „Trečiąja pranciškonų ordino žvaigžde“ ir „observantų Magdaliute“. Anksti netekusi motinos, išsižadėta tėvo ir naujosios pamotės, ji gyveno pas kilmingą jaunuolį kaip jo meilužė, pagimdė jam sūnų. Tačiau jos mylimasis buvo nužudytas, ir tik šunelis padėjo atrasti jo irstančius palaikus. Sukrėsta šio įvykio, Margarita atsidėjo atgailai, įstojo į Trečiąjį ordiną, įkūrė ligoninę vargšams ir subūrė ligonių slauga besirūpinusių moterų (*Poverelle*) ir vyrų (*Mantellati*) brolijas, kurioms pati parašė įstatus.⁵⁰

Visos keturios čia vaizduojamos šventosios moterys nutapytos kiek kitaip, nei Pirmojo ordino atstovai. Jos vaizduojamos maždaug iki kelių, įkurdintos trilapių gėlių žieduose su stiebeliais ir lapeliais ([il. 42, 44, 46, 48](#)).⁵¹ Tokiais žiedais išskirtos tik šios keturios šventosios, taip pavaizduojant pranciškonų šeimos

⁴⁹ Poroje su šv. Bernardinu Sieniečiu dažnai vaizduojamas jo bendražygis šv. Jonas Kapestranas (1386–1456), Mažesniusius brolius observantus įkurdinęs Lietuvos-Lenkijos valstybėje, tačiau jis kanonizuotas tik 1690 m. Plg. Tytuvėnų bernardinų bažnyčios Didžiojo altoriaus skulptūras.

⁵⁰ Šv. Margarita Kortonietė: nuo meilužės iki mistikės. In: Bernardinai.lt. 2021 02 22 – <https://www.bernardinai.lt/2021-02-22-sv-margarita-kortoniete-nuo-meiluzes-iki-mistikes>; Santa Margherita da Cortona. In: Cathopedia. L'enciclopedia cattolica – https://it.cathopedia.org/wiki/Santa_Margherita_da_Cortona.

⁵¹ Genealoginiuose medžiuose žiedų būna kuo įvairiausių. Čia vaizduojamieji panašiasi į matomus Jeronimo Wierix graviūroje, tik trilapiai: žr. Mauguoy-Hendrickx, Mary. Les Estampes des Wierix. Conservées au cabinet des estampes de la Bibliothèque Royale Albert Ier: catalogue raisonné. T. I. Bruxelles: Bibliothèque Royale Albert Ier, 1978, p. 25, Nr. 223.

genealoginį medį su tauriausiais jo žiedais – į dangų pakviestomis šventosiomis ir palaimintosiomis. Reikia pastebėti, kad šios sienų tapybos sukūrimo metu tik dvi iš jų buvo kanonizuotos.

Įvairūs genealoginiai medžiai buvo itin populiarūs XV–XVIII a., o ir vėliau. Juose vaizduota įvairių giminių genealogija, pradedant paties Jėzaus Kristaus genealoginiu medžiu (vad. Jesės medis, [il. 51](#), pvz. po 1704 m. pastatytas Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios Didysis altorius), tiek atskirų vienuolijų (pvz. Tytuvėnuose esantis paveikslas „Šv. Pranciškaus genealoginis medis“, XVIII a. I p.), tiek kilmingųjų giminių. Svarbu pažymėti, kad Vilniaus bernardinų vienuolyno koridorius taip pat buvo ištapytas pranciškonų Trečiojo ordino genealoginiu medžiu, tačiau jau gerokai vėliau – apie 1782 m. ([il. 52](#)).⁵²

Priežastis, kodėl šiame vyrų vienuolyno refektoriuje tiek daug dėmesio buvo skiriama Antrajam ir Trečiajam (moterų) ordinams – akivaizdi. Mat kaip tik prieš 1619 m. Kauno pavieta maršalka Aleksandras Masalskis su žmona Apolonija Jasinskaite-Masalskiene padovanojo iš naujo prie Kauno Mažesniųjų brolių observantų konvento steigiamam Trečiojo ordino Atgailos seserų (bernardinų) Švč. Trejybės vienuolynui valdas ir finansavo naujojo konvento statybas, vykusias 1624–1634 m., t. y. kaip tik refectoriaus sienų tapybos atsiradimo metu. Taigi refectoriaus ikonografinės programos sudarytojui neabejotinai buvo svarbu pabrėžti šį faktą ir pranciškoniškosios šeimos bendrystę, naujai statomo seserų konvento svarbą ir reikšmę. Reikia pabrėžti, kad moterų vienuolynus būdavo stengiamasi steigti greta vyrų, jie buvo jų globojami, pranciškonų kunigų kapelionų bei pamokslininkų aptarnaujami. Tad natūralu, kad šventųjų moterų pranciškonų atvaizdai atrado savo vietą šiame refektoriuje.

Dėl menko išlikimo sudėtinga yra įvardinti, kas vaizduojama paskutinėje, rytinėje liunečių poroje. Čia geriau išlikęs ir atpažįstamas tik vienas šventasis – iš aiškiai matomų vyskupo drabužių (mitra, kapa) ir pastoralo sužinome, kad tai vyskupas, o dešinėje rankoje ant knygos nutapyti trys rutuliukai leidžia įvardinti, kad tai šv. Mikalojus Mirietis (m. apie 345/352, Nr. 5, [il. 53–54](#)). Šiame refektoriuje nutapyti jis galėjo būti pasirinktas todėl, kad yra Kauno miesto globėjas.⁵³

Šv. Mikalojaus pavaizdavimas leidžia iškelti hipotezę, kad ir kituose šios liunečių poros segmentuose buvo vaizduojami Kauno miestui, Lietuvai, Mažesniųjų brolių ordino naujai įkurtai Lietuvos observantų provincijai ir konkrečiai šiam konventui svarbūs šventieji – **dangiškieji globėjai**. Lietuvos globėjais laikomi šv. Jurgis ir šv. Kazimieras (nuo 1636 m.). Šv. Jurgis šiam konventui dvigubai brangus, nes yra jo titulinis globėjas, todėl tikėtina, kad čia galėjo būti atvaizduotas, pvz. segmente Nr. 29, kurio apatinėje dalyje galima įžiūrėti susiraičiusią gyvatę primenantį slibiną, smeigiamą šv. Jurgio ([il. 55–56](#)).

Nėra žinoma, kokį titulą turėjo antrą kartą bandyta įsteigti ir vos 1627–1630 m. gyvavusi savarankiška Lietuvos bernardinų provincija,⁵⁴ tačiau trečiuoju bandymu 1731 m. įgyvendinta ir iki šiol gyvuojanti Lietuvos Mažesniųjų brolių observantų provincija turi šv. Kazimiero titulą. Dėl itin artimų Vilniaus bernardinų ir Lietuvos Didžiojo kunigaikščio dvaro ryšių⁵⁵ tikėtina, kad ir antruoju kartu galėjo būti pasirinktas neseniai šventuoju paskelbtas šventasis kunigaikštis Kazimieras, tad ir jo atvaizdo atsiradimas šiame refektoriuje įmanomas, pvz. segmente Nr. 3, kur buvo gausiai rasta raudonos ochros pigmento

⁵² Janonienė, p. 323–331.

⁵³ Tiksliai šv. Mikalojaus kaip Kauno miesto globėjo pasirinkimo data nėra žinoma. 1495 m. pašventinta Šv. Mikalojaus bažnyčia, o nuo 1575 m. Šv. Mikalojus vaizduojamas miesto Suolininkų (prisiekusiųjų atstovų) antspaude. Jo atributai – trys rutuliai – dažnai sutinkami XVI a. vidurio polichrominiuose kokliuose iš įvairių Kauno senamiesčio vietų. Bertašius, Mindaugas. Kauno Šv. Mikalojaus bažnyčios ir benediktinių vienuolyno archeologiniai tyrimai. In: Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras. <http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1799>.

⁵⁴ Mažosios Lenkijos provincija, prie kurios 1630 m. buvo prijungti Lietuvos konventai, turi Švč. Mergelės Marijos titulą. Litak, Stanisław. Kościół Łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Lublin: Instytut Europy Środkowo Wschodniej, 1996, p. 494.

⁵⁵ Plg. Janonienė, p. 165.

pėdsakų (šv. Kazimieras tradiciškai vaizduojamas su raudona kunigaikščio mantija). Deja, tapybos išlikimas buvo nepakankamas piešinio atkūrimui.

Taigi, šiame refektoriuje, kaip iškilmingiausioje vienuolyno patalpoje, koncentruotu pavidalu perteikta Mažesniųjų brolių ordino ikonografinė programa. Svarbiausia jos ašis ir pagrindas yra Nukryžiuotasis, kaip krikščionybės ir jos teikiamų malonių šaltinis. Jo pagrindu skleidžiasi dvasinę Bažnyčią atstovaujantys evangelistai, o keturi didieji Vakarų Bažnyčios tėvai – Kristaus Bažnyčios atstovai žemėje. Ypatingai daug dėmesio skiriama šv. Pranciškaus įsteigtų trijų ordinų (vyrų, moterų ir pasauliečių pranciškonų) šventųjų išaukštinimui. Atskirai pagerbti Lietuvos, Kauno, bernardinų provincijos bei konkrečiai šio konvento dangiškieji globėjai. Charakteringa yra ir tai, kad dauguma šioje patalpoje pavaizduotų šventųjų pasikartoja ir vėlesnio, po 1668 m. gaisro įrengto Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios interjero (altorių, sakyklų, stalių) ikonografijoje. Taip pat jie dažnai sutinkami ir kituose Lietuvos bernardinų provincijos konventuose bei jų šventovėse.

Kaip minėta, per Tvano sukrėtimus ir 1668 m. gaisro pasekmes nukentėjusi refektoriaus patalpa 1669 m. buvo išbalinta, po kalkių sluoksniu paslepiant visą XVII a. II ketvirčio sienų tapybą. Patalpa pakartotinai XVIII–XIX a. (tikėtina XVIII a. pradžioje (?), 1760 m., 1813 m.) kelis kartus perdažyta įvairaus atspalvio baltais kalkiniais dažais be sienų tapybos.

Antrasis sienų tapybos etapas – XIX a. I p.

Kaip minėta, vėlesni uždažymų sluoksniai buvo pašalinti dar ankstesnio, apie 1993 m. restauravimo metu. Ir tik vos keliuose skliautų segmentuose išliko nedideli vėlesnės sienų tapybos fragmentai, atskleidžiantys kiek kitokį tapybos pobūdį. Nuo pirmojo etapo ši vėlesnį etapą skiria trys-keturi įvairaus atspalvio balto kalkinio perdažymo sluoksniai be polichromijos.

Antrojo sienų tapybos etapo sluoksnis yra kreidos pagrindu, todėl labai purus, tepantis, blogai sukibęs su paviršiumi. Tapyta pilkos (medžio anglis), rausvos (raudona ochra) ir baltos (kreida) spalvos pigmentais be kazeino. Pasirinktas technologiškai nepatvarus mišinys taip pat galėjo nulėmti menką šio sluoksnio išlikimą.

Didžiausias plotas yra išlikęs segmente Nr. 18 (il. 57), kuriame persipina pirmojo ir antrojo etapo fragmentai. Jis atskleidžia, kad skliauto vidurio juostos dekorui buvo pasirinkti klasikiniai ornamentai – juostomis sudalintas segmentas kampuose dekoruotas katilėlių motyvais, o centre – augaline rozete.

Dar keli to paties etapo fragmentai atidengti centriniame segmente Nr. 22 (il. 58). Čia esantis neaiškios paskirties tinko įgilinimas, apimantis ir XVII a. II ketv. sluoksnį, dekoruotas iš C formos riesčių sudaryta rozete, kurią supo augalinis raudonos ochros riesčių ornamentas.

Trečiasis fragmentas išliko segmente Nr. 43 (il. 59). Iš jo matosi, kad tapant tarsi bandyta atkartoti pirmojo, XVII a. II ketvirčio etapo skliautų tapybos ornamentą (tas pats ornamento pobūdis, spalviniai deriniai), tačiau tai atlikta labai grubiai ir primityviai, stambiais, netiksliais potėpiais, apšepusiu teptuku. Viena vertus tai rodo, kad galbūt vietomis vėlesni uždažymų sluoksniai buvo pažeisti ar nubirėję, atidengdami po jais besislėpusią XVII a. II ketvirčio sienų tapybą ir taip paskatindami jos pamėgdžiojimą. Didžiausius fizinius nuostolius ši patalpa patyrė po Rusijos-Prancūzijos karo, kuomet čia veikė kalėjimas, vėliau – ligoninė. Nuniokotas konventas vienuoliams dalinai grąžintas tik 1818 m.

Kita vertus, viso šio sluoksnio dailininko braižas yra mėgėjiškas, grubus, tapyta labai storu teptuku, nekruopščiai. Kalkinio dažo naudojimas taip pat rodo, kad tapė ne meistras-savo amato žinovas, bet veikiau dažytojas-mėgėjas (vietinis vienuolis bernardinus?). Tai rodo, kad tapymo metu konventas išgyveno ne

pačius geriausiai savo laikus. Bene sudėtingiausias laikas ir buvo 1812–1850 m., atvedęs prie konvento panaikinimo. Tuo remiantis šis antrasis etapas datuotinas XIX a. I puse, kas sutampa su klasikiniu jo pobūdžiu segmentuose Nr. 18 ir 22. Šv. Jurgio bažnyčioje didžiausi atnaujinimai vyko 1823–1832 m. (?) ir 1839 (?)–1845 m. gvardijonu būnant Samueliui Laurinavičiui⁵⁶, tačiau jo inicijuoti darbai išsiskiria aukšta menine kokybe, ko negalima pasakyti apie refektoriaus antrąjį dekoravimo etapą. Tad bene labiausiai tikėtina yra 1818–1823 m. data. Bet kuriuo atveju, šio etapo sienų tapyba turėjo būti uždažyta 1865 m. rekonstrukcijos metu.

⁵⁶ Šinkūnaitė, Valinčiūtė, p. 406.

Išvados:

- Refektorius (lot. *refectorius* – pastiprinantis, gaivinantis) turi ypatingą reikšmę vienuolyno gyvenime – tai vienuolyno valgomas. Tačiau jame stiprinamasi ne tik fiziniu, bet ir dvasiniu maistu, nes čia bendruomenė susirenka bendram pabuvimui, šventėms, iškilmėms ir gedului, čia priimami garbingiausi svečiai. Tai svarbi vienuoliškojo gyvenimo ir bendruomeninės maldos dalis.
- Kauno Šv. Jurgio konvente, sumūrytame XV a. pab.–XVI a. pr., refektorius įrengtas tradiciškai – pietvakariniame kluatro kampe. Tai šviesiausia, šilčiausia ir didžiausia konvento patalpa (po bažnyčios). Stačiakampio plano patalpą apšviečia du langai vakarinėje ir trys – pietinėje pusėje. Iš rytinės pusės prie jos glaudžiasi puošni vienuolyno priemenė. Su šiaurinėje pusėje esančia gretima virtuvės patalpa refektorių jungė anga sienoje, per kurią buvo patiekiamas maistas.
- Ankstyvąjį, XV a. pab.–XVI a. pr. gotikos laikotarpį atstovauja refektoriaus sienos, 2017 m. archeologinių tyrimų metu atrastas požeminės hipokausto tipo krosnies pamatas šiaurės rytiniame kampe ir aštuoniakampio pilioriaus pagrindas patalpos centre, kuris anuomet laikė plokščią medinę sijinę perdangą, kuri sudegė per 1603 m. birželio 10 d. gaisrą.
- Po 1603 m. gaisro refektoriuje suskliausti mūriniai skliautai, kurių pėdų pamatai taip pat atrasti archeologinių tyrimų metu 2017 m.
- Iki mūsų dienų išlikę mūriniai skliautai suskliausti po 1624 m. birželio 3 d. gaisro, t.y. XVII a. II ketvirtyje. Jie yra cilindriniai tinkliniai, su liunetėmis, puošti dekoratyvinėmis stiuko nerviūromis.
- 1865 m. rekonstrukcijos metu buvo nugriauta rytinė refektoriaus siena, sujungiant ją su gretima priemene, pakeista langų forma ir dydis.
- Apie 1993 m. restauratorei Gražinai Samuolytei atliekant konvento interjero polichrominius žvalgomočius tyrimus, refektoriaus patalpos skliautų plotuose tarp nerviūrų atrasta sienų tapyba. Ji pradėta restauruoti, pašalinti vėlesni uždažymų sluoksniai, vietomis atidengta iki pirminio polichromijos sluoksnio, tačiau nutrūkus finansavimui, darbai sustojo. Skliautų konservavimo-restauravimo darbai pratęsti tik 2018 m. Ant sienų taip pat išlikę nedideli autentiško tinko fragmentai, bet jie nebuvo tyrinėjami, konservuojami ir restauruojami.
- Nustatyta, kad skliautuose išlikusi dviejų etapų polichromija, kuriuos skiria 3–4 įvairaus atspalvio balti kalkiniai perdažymai (XVIII a. pr. (?). 1760 m., 1813 m.). Vėlesni skliautų perdažymų sluoksniai buvo pašalinti apie 1993 m. restauravimo metu.
- **I etapo skliautų** polichromija rasta ant pirminio tinko, vienalaikė su skliautais, **datuotina XVII a. II ketvirčiu** (po 1624 m. gaisro). Ji dengia visus skliautus – tiek, kiek išlikę pirminio tinko. Segmentai ištapyti figūrinę ir augalinę ornamentinę tapybą komponuojant pilkšvame fone (kreida, trinta medžio anglis, baltyminės kilmės klėjai (kazeinas)), stiukinių nerviūrų tinklą išryškinant tamsiai pilku dažu paryškinta spalva. Tapyta raudonosios ir geltonosios ochros, juodais (medžio anglis) ir baltais (kreida) pigmentais, sumaišytais su baltyminės kilmės klėjais (kazeinu).
- Remiantis bendrakrikščioniškąja ir ypač pranciškoniskąja Mažesniųjų brolių observantų ordino ikonografija, jos vyraujančiais šventaisiais ir būdingais jų komponavimo būdais bei deriniais, pavyko rekonstruoti I etapo sienų tapybos ikonografinės programos didžiąją dalį, nustatyti ir įvardinti vaizduojamus šventuosius ir jų tarpusavio sąveikas.
- Šiame refektoriuje koncentruotu pavidalu perteikta Mažesniųjų brolių ordino ikonografinė programa. Svarbiausia jos ašis ir pagrindas yra ant vakarinės sienos nutapytas Nukryžiuotasis, kaip krikščionybės ir jos teikiamų malonių šaltinis. Abipus jo nutapyti du angelai su Kančios įrankiais – ietimi ir kempine ant

karties, juos supo simboliniai *Schweifwerko* ornamentai. Nukryžiuoto Išganytojo pagrindu skleidžiasi dvasinę Bažnyčią atstovaujantys evangelistai (skliauto pietinė pusėje), o keturi didieji Vakarų Bažnyčios tėvai – Kristaus Bažnyčios atstovai žemėje (šiaurėje pusėje). Ypatingai daug dėmesio skiriama šv. Pranciškaus įsteigtų trijų ordinų (vyrų, moterų ir pasauliečių pranciškonų) šventųjų išaukštinimui, kurie išdėstyti liunečių galuose ir vidurinėje liunečių poroje. Atskirai pagerbti Lietuvos, Kauno, bernardinų provincijos bei konkrečiai šio konvento dangiškieji globėjai, juos pavaizduojant vakarinėje liunečių poroje. Abipus įėjimo greičiausiai buvo nutapyti šv. Apaštalai Petras ir Paulius. Išilgai refektoriaus skliautų driekėsi juosta su nutapytais valgiais, primenančiais apie fizinio ir dvasinio maisto svarbą.

- Pirmojo etapo tapyba buvo uždengta 1669 m. išbalinus suremontuotą refektoriaus patalpą.
- **Antrojo etapo** sienų tapyba sukurta **XIX a. I pusėje** (1818–1823 m.?). Šio etapo išlikę tik trys nedideli fragmentai. Sluoksnis yra kreidos pagrindu, todėl labai purus, tepantis, blogai sukibęs su paviršiumi. Tapyta pilkos (medžio anglis), rausvos (raudona ochra) ir baltos (kreida) spalvos pigmentais be kazeino. Tapyba mėgėjiška, neprofesionali, vaizduojanti klasicistinius ir augalinius ornamentus, galimai mėgdžijant pirmojo etapo XVII a. II ketvirčio *Schweifwerko* ornamentą. Antrojo etapo skliautų tapyba buvo uždažyta 1865 m. rekonstrukcijos metu.
- Kauno Šv. Jurgio konvento refektoriaus skliautų XVII a. II ketvirčio sienų tapyba yra itin vertinga, nes leido užpildyti išlikusiais pavyzdžiais negausų Lietuvos sienų tapybos raidos etapą, pateikdama ikonografiškai beveik pilna visuma išlikusius pranciškoniškojo pamaldumo atvaizdus.

Menotyrininkė dr. Rima Valinčiūtė-Varnė
Vytauto Didžiojo universiteto Menų fakultetas

**KAUNO ŠV. JURGIO KONVENTO REFEKTORIAUS
SKLIAUTŲ SIENŲ TAPYBOS IKONOGRAFINĖ SCHEMA
(pagal fotogrametrinių apmatavimų kartogramą, il. 2)**

1. [Neišlikę]
2. [Neišlikę, Šv. Petras Apaštalas (?)]
3. [Neišlikę, šv. Kazimieras (?)]
4. [Neišlikę, šv. Bernardinas Sienietis (?)]
5. Šv. Mikalojus Mirietis
6. Šv. Lukas Evangelistas/ Cherubinas
7. Šv. Jonas Evangelistas / Cherubinas
8. Šv. Klara Asyžietė
9. Šv. Bonaventūra Kardinolas
10. Šv. Agnietė Asyžietė
11. Šv. Morkus Evangelistas / Cherubinas
12. Šv. Matas Evangelistas / Cherubinas
13. Ornamentas (*Schweifwerk*)
14. Šv. Pranciškus Asyžietis
15. Ornamentas (*Schweifwerk*)
16. Angelas su ietimi
17. Ornamentas (*Schweifwerk*)

18. Ornamentas (II sluoksnis – rozetė su katilėliais kampuose)
19. Ornamentas (obuolių kekės)
20. Ornamentas (vaisių ir lapų kekė)
21. Ornamentas (lėkštė su vaisėmis, apsupta vyšnių ir obuolių kekėmis)
22. Ornamentas (kampuose)(II sluoksnis – rozetė su riestėmis)
23. Ornamentas (lėkštė su vaisėmis, apsupta vyšnių ir obuolių kekėmis)
24. Ornamentas (pyrago riestė)
25. [Neišlikę, ornamentas]
26. [Neišlikę, ornamentas]

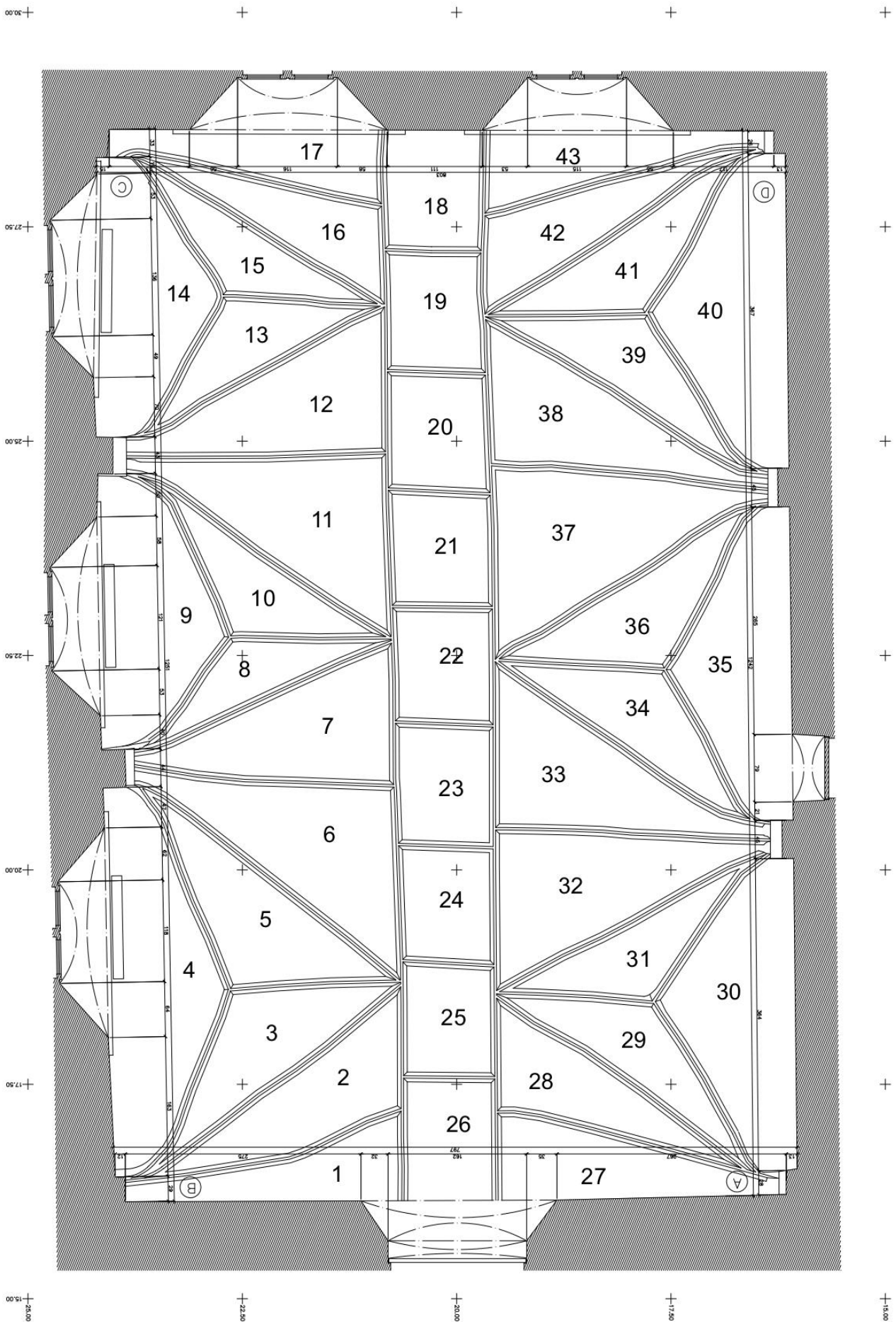
27. [Neišlikę]
28. Šv. Paulius Apaštalas (?)
29. Šv. Jurgis, nugalintis drakoną (?)
30. [Neišlikę]
31. [Neišlikę, nežinomas šventasis]
32. Šv. Ambraziejus / Cherubinas
33. Šv. Jeronimas / Cherubinas
34. Šv. Elžbieta Vengrė
35. Šv. Liudvikas Vyskupas
36. Šv. Margarita Kortonietė (?)
37. Šv. Augustinas / Cherubinas
38. Šv. Grigalius / Cherubinas
39. Ornamentas (*Schweifwerk*)
40. Šv. Antanas Paduvietis
41. Ornamentas (*Schweifwerk*)
42. Angelas su kempine
43. Ornamentas (*Schweifwerk*)

ILIUSTRACIJOS



1. Refektoriaus fotogrametrinė nuotrauka prieš polichromijos konservavimą-restauravimą.

Foto: Dalius Čechanavičius, 2018 10 26.



2. Refektoriaus fotogrametrinių apmatavimų kartograma. Atliko Dalius Čechanavičius, 2018 10 26.



3. *Kauno Šv. Jurgio konvento refektorius 2017 m. prieš polichromijos konservavimo-restauravimo darbus.*
Foto: Rima Valinčiūtė-Varnė, 2017 08 31.



4. *Kauno Šv. Jurgio konvento refektorius archeologinių kasinėjimų metu 2018 m. Matoma atrastos gotikinės aštuoniakampės kolonos pamatas, hipokausto tipo krosnis ir po 1603 m. sumūrytų ankstesnių skliautų pėdos.*
Foto: Dainius Balčiūnas, 2018 m. Iš: Dainius; Žalnierius, Algirdas. Bernardinų vienuolyno refektoriumas ir Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios tvora // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017 metais. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2018, p. 251, 8 pav. <https://www.atl.lt/2017/247-254.pdf>



5. *Kauno kunigų seminarijos valgykla XX a. 3-4 deš. Sienos iššaptos marmuro imitacija.*

Foto: A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, Fp 4732/22.

https://www.limis.lt/detali-paieska/perziura/-/exhibit/preview/98810128?s_id=Dsc3XsenuGky4cXo&s_ind=1&valuable_type=EKSPONATAS



6. *Subdiakonų šventimų vakarienė Kauno metropolijos kunigų seminarijoje 1936 m. kovo 28 d.*

Ant vakarinės sienos kabo „Nukryžiuotojo“ skulptūra.

Foto: Žemaičių vyskupystės muziejus, ŽVM GEK 1499. https://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/20000001165750?s_id=dk0zP5c8jOZdT7YV&s_ind=1&valuable_type=EKSPONATAS



7. *Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos valgomasis 1942 m. Refektoriaus patalpa sujungta su priemene.*
Foto: Balys Buračas, 1942. Kultūros paveldo centro Paveldosaugos biblioteka, F. 41, ap. 43, Nr. 3392.



8. *Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos valgomasis 1942 m. Refektoriaus patalpa sujungta su priemene.*
Foto: Balys Buračas, 1942. Kultūros paveldo centro Paveldosaugos biblioteka, F. 41, ap. 43, Nr. 3393.



9. *Nukryžiuotojo tapybos likučiai ant refektoriaus vakarinės sienos, tarp langų.*
Foto: Rima Valinčiūtė-Varnė, 2017 08 31.



10. Segmentas Nr. 19. *Vaisių ir uogų kompozicija.*
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



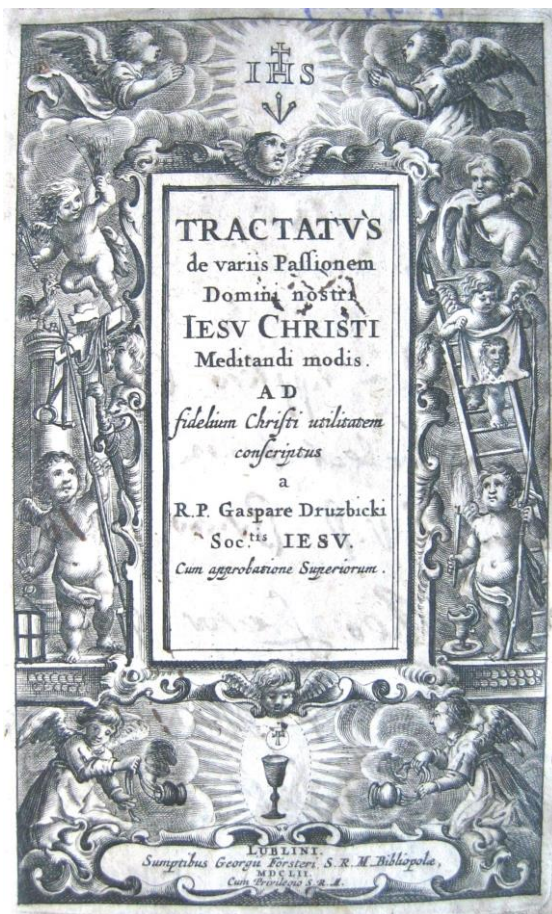
11. *Vaisių ir uogų kompozicijos. XVII a. graviūra „Šv. Marija Magdalietė“*
Varšuvos universiteto bibliotekos Grafikos kabinetas.
Iš: Moisan-Jabłońska, Krystyna. *Obrazowanie walki dobra ze złem.* Kraków: Universitas, 2002, il. 150.



12. Segmentas Nr. 16. *Angelas su ietimi.*
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



13. Segmentas Nr. 42. *Angelas su kempine*
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



14. *Angelai su Kančios įrankiais*

Druzicki, Gaspar, SJ. *Traktatvs de variis Passionem Domini nostri Iesv Christi Meditanti modis...* Lublin, MDCLII [1652]. Vilniaus universiteto bibliotekos Retų leidinių skyrius III 2936.



15. Segmentai Nr.17, 43, (42), 41. *Schweifwerko ornamentai*.
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



16. *Schweifwerko ornamentas*
Iš: Esaias van Hulsen. Grafiniai pavyzdžiai auksakalystei. Štutgartas, 1616 m.



17. Segmentai Nr. 11 ir 12. *Šv. Morkus Evangelistas ir šv. Matas Evangelistas*
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



18. Segmentai Nr. 6 ir 7. *Šv. Lukas Evangelistas ir Šv. Jonas Evangelistas*
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



19. Cimabue (apie 1240-po 1302). Šv. Matas Evangelistas
Italija, Asyžiaus Šv. Pranciškaus Aukštutinės bazilikos skliautų freska



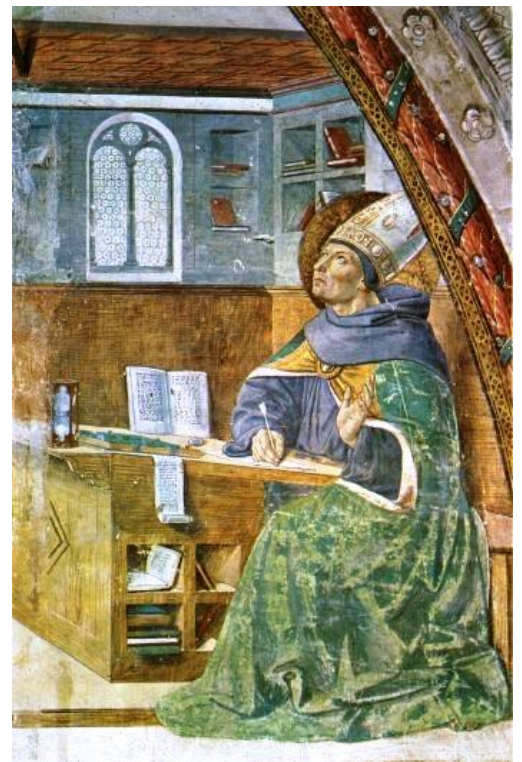
20. Manieristinis Švč. Mergelės Marijos nimbas
Dail. Jakub Charzynski. „Apreiškimas“. 1629 m. Lenkija, Niešavos (Nieszawa) Šv. Jadvygos bažnyčia, iš
Vroclavo katedros. Pawłowski, Piotr. „Nieszawski“ widok Włocławka. In: Przewodnik Katolicki. 2007. Nr. 25 –
<https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2007/Przewodnik-Katolicki-25-2007/Diecezja-Wloclawska/Nieszawski-widok-Wloclawka>



21. Segmentai Nr. 38 ir 37. *Bažnyčios tėvai šv. Grigalius ir šv. Augustinas*
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



22. *Bažnyčios tėvas Šv. Grigalius.*
Apie 1680-1683 m. Iš Kauno Šv. Jurgio
Kankinio bažnyčios sakyklos



23. Benozzo Gozzoli. *Šv. Augustino vizija*
1465 m. Italija, San Gimignano bažnyčia,
iš „Šv. Augustino gyvenimo“ freskų ciklo



24. *Angelių, popiežiaus ir kardinolo atvaizdai XVII a. II ketv. paveiksle*
Švč. Mergelė Marija Škaplierinė. XVII a. II ketv. Baltarusijos senosios kultūros muziejus



25. *Vyskupas su pastoralu ir sudariumu*
Hieronimus Wierix (1563-1619). Šv. Benediktas Nursietis (fragmentas). Rijksmuseum



26. Segmentai Nr. 33 ir 32. Šv. Jeronimas ir šv. Ambraziejus
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



27. Lukas Cranachas Vyresnysis (1472-1553)
Šv. Jeronimas. XVI a. I p.



28. Egbert van Panderen (1576–1622) pagal
Pieter de Jode I (1565-1639), publikuotas
Joannes Galle (1600-1676). Šv. Ambraziejus.
XVII a. I ketv. San Francisco muziejus
<https://colonialart.org/artworks/2882a>



29. Segmentas Nr. 11.

Cherubinas restauravimo metu

Matomas nuo dervos patamsėjęs raudonos ochros pigmentas, bandant šalinti lazeriu.

Foto: Rima Valinčiūtė-Varnė, 2020.



30. Segmentas Nr. 11.

Cherubinas po restauracijos.

Foto: Audrius Kapčius, 2021.



31. Segmentas Nr. 28. Šv. Paulius Apaštalas (?)

Foto: Audrius Kapčius, 2021.



32. Segmentas Nr. 14. Šv. Pranciškus Asyžietis

Foto: Audrius Kapčius, 2021.



33. Šv. Pranciškus. XIII a.

Italija, Asyžiaus Šv. Pranciškaus Aukštutinės bazilikos skliautų freska



34. Pagal Philippe Galle. Šv. Pranciškus, gaunantis stigmą. XVII a. pr.



35. Segmentas Nr. 40. Šv. Antanas Paduvietis su Kūdikėliu Jėzumi
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



36. Šv. Antanas Paduvietis su Kūdikėliu Jėzumi
XVII a. I p. Kauno Šv. Jurgio Kankinio
vienuolyno Kapitulos salės sienų tapyba
Foto: Rima Valinčiūtė-Varnė, 2017.



37. Šv. Antanas Paduvietis su Kūdikėliu Jėzumi
Prieš 1747 m. Iš Kauno Šv. Jurgio Kankinio
bažnyčios vienuolių stalių
Foto: Jonas Šaparauskas, 1976.



38. Segmentas Nr. 9. Šv. Bonaventūras Kardinolas
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



39. Šv. Bonaventūras Kardinolas. Prieš 1747 m.
Iš Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios vienuolių stalių
Foto: Jonas Šaparauskas, 1976.



40. Segmentas Nr. 35. Šv. Liudvikas Tulūzietis
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



41. Šv. Liudvikas Tulūzietis. Prieš 1747 m.
Iš Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios vienuolių stalių
Foto: Jonas Šaparauskas, 1976.



42. Segmentas Nr. 8. Šv. Klara Asyžietė
Foto: Rima Valinčiūtė-Varnė, 2021.



43. Šv. Klara Asyžietė. Apie 1620 m.
Kretingos bernardinų vienuolyno stalės
Foto: Rima Valinčiūtė-Varnė, 2021.



44. Segmentas Nr. 8. Šv. Agnietė Asyžietė
Foto: Rima Valinčiūtė-Varnė, 2021.



45. Šv. Agnietė Asyžietė. XVII a. II p.
Iš Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios Didžiojo altoriaus, prieš tai – Šv. Rožės Viterbietės altoriaus
Foto: Rima Valinčiūtė-Varnė, 2018.



46. Segmentas Nr. 34. Šv. *Elžbieta Vengrė*
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



47. Antonio Maria Möller. Šv. *Elžbieta Vengrė*. 1631 m.
Asciano, Museo Civico Archeologico e d'Arte Sacra Palazzo Corboli



48. Segmentas Nr. 36. Šv. Margarita Kortonienė (?)
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



49. Antonio Bresciani (1720-1817)
Šv. Margarita Kortonietė. XVIII a. II p.



50. Aušros vartų Dievo Motina. XVII a. II ketv.
Vilniaus Aušros vartų koplyčia



51. Hieronymus Wierix. *Jesús medis*. XVII a. pr.



52. *Pranciškonų Trečiojo ordino genealoginis medis*. Apie 1782 m.
Vilniaus bernardinų konvento koridorius.



53. Segmentas Nr. 5. Šv. Mikalojus Mirietis
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



54. Hans Baldung. Šv. Mikalojus Mirietis. 1520 m.
Grieno Šv. Jono Krikštytojo altorius. Museum Frankfurt am Main



55. Segmentas Nr. 29. Šv. Jurgis, nugalintis drakoną (?)
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



56. Šv. Jurgis. Apie 1740 m.
Vilniaus Šv. Jono bažnyčios Šv. Viktoro altorius, iš Vilniaus pranciškonų bažnyčios
Foto: Edgaras Kurauskas, 2016.



57. Segmentas Nr. 18. Antrojo etapo sienų tapybos fragmentas. XIX a. I p.
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



58. Segmentas Nr. 22. Antrojo etapo sienų tapybos fragmentas (apskritimas ir augaliniai ornamentai). XIX a. I p.
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



59. Segmentas Nr. 43. Fone – pirmojo etapo Schweifwerko ornamentas (XVII a. II ketv.), perkurtas antrojo etapo sienų tapybos fragmente kairėje (XIX a. I p.).
Foto: Audrius Kapčius, 2021.



60. Refektoriaus skliautų tapyba po restauravimo.
Foto: Audrius Kapčius, 2021.